

Muhtar Ahmed Ensari'nin Siyasi Felsefesinin Hindistan'daki Bağımsızlık Hareketlerine Tesirleri

Çiğdem Kıranşan*

ORCID: 0000-0001-7116-5548

Öz

İngiliz hükümetinin Hint alt kıtasında uyguladığı olumsuz politikalar bölgedeki Müslüman ve gayrimüslim liderleri, kimliklerini koruma ve dini hayata yön verme konusunda faaliyete geçmeye sevk etmiştir. Hint alt kıtasının geleceğini güven altına almak amacıyla hareket eden liderlerden biri de Muhtar Ahmed Ensari'dir. Muhtar Ahmed Ensari vatansever, milliyetçi ve siyasetçi bir doktordur. Doktor olarak görevini sürdürdüğü sırada Hint alt kıtasının bağımsızlığını hedef alan çalışmalara katılmıştır. XX. yüzyılda Hint alt kıtasının en önemli bağımsızlık araçlarından olan gerek hilafet hareketlerinde gerekse pasif direnişte aktif roller üstlenmiştir. Ona göre o dönemde bütün ahalinin gerçek özlemlerini temsil eden Hint milliyetçiliği, ortak geçmişe sahip olan Hindular ve Müslümanların bağımsızlık mücadelelerinde birleşik bir cephe oluşturmalı, laik ve demokratik bir yönetim oluşturmak için kullanılmalıdır. Balkan savaşları sırasında Osmanlı Devleti'ne yardım etmek için başkanlık ettiği beşi doktorlardan oluşan yirmiye aşkın bir heyet ile Türkiye'ye giderek altı ay süreyle cephe ve cephe gerisinde orduya hizmet etmişlerdir. Ülkesine döndükten sonra alt kıtanın bağımsızlık sürecinde onun temel düşüncesi dinin siyasete karıştırılmadan küçük siyasi anlaşmazlıkların bertaraf edilerek ortak düşman olan İngilizlere karşı birlik oluşturmaktır.

Anahtar Kelimeler: Hint alt kıtası, Müslüman, Muhtar Ahmed Ensari, Hilafet hareketi, Kongre Partisi

Gönderme Tarihi: 14/11/2022

Kabul Tarihi:20/03/2023

*Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Malatya-Türkiye, cigdem.kiransan@inonu.edu.tr

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

KIRANŞAN, Ç., 'Muhtar Ahmed Ensari'nin Siyasi Felsefesinin Hindistan'daki Bağımsızlık Hareketlerine Tesirleri', *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 10, S. 1, 2023, s. 95-107.

The Effects of Mukhtar Ahmed Ansari's Political Philosophy on the Independence Movements in India

Çiğdem Kıransan*
ORCID: 0000-0001-7116-5548

Abstract

Negative policies implemented by the British government in the Indian subcontinent prompted Muslim and non-Muslim leaders in the region to take action to protect their identities and to direct religious life. Muhtar Ahmed Ansari is one of the leaders who act to secure future of the Indian subcontinent. Muhtar Ahmed Ansari is a patriotic, nationalist and politician doctor. While working as a doctor, she participated in studies targeting independence of the Indian subcontinent. In the 20th century, he took active roles in both the caliphate movements and passive resistance, which are the most important means of independence in the Indian subcontinent. According to him, Indian nationalism, which represented the real aspirations of all people at that time, should form a united front in the struggle for independence of Hindus and Muslims who have a common past, and should be used to create a secular and democratic administration. During the Balkan Wars, he went to Turkey with a delegation of more than twenty, five of whom were doctors, to help the Ottoman Empire, and served in the army for six months at the front and behind the front. After returning to his country, he took active roles in the caliphate and passive resistance, while his main idea in the independence process of the subcontinent was to eliminate minor political disagreements without mixing religion into politics and to form unity against the common enemy, the British

Keywords: Indian subcontinent, Muslim, Mukhtar Ahmed Ansari, Khilafat movement, Congress Party

Received Date:14/11/2022

Accepted Date:20/03/2023

*Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Malatya-Türkiye, cigdem.kiransan@inonu.edu.tr

You can refer to this article as follows:

KIRANŞAN, Ç., ‘Muhtar Ahmed Ansari’nin Siyasi Felsefesinin Hindistan’daki Bağımsızlık Hareketlerine Tesirleri’, *Academic Journal of History and Idea*, Vol. 10, Issue 1, 2023, p. 95-107.

Giriş

Hindistan'da 1570'li yıllarda başlayan İngiliz sömürge sisteminin toplum üzerinde yarattığı etki neticesinde, 1857 yılından itibaren istiklal mücadelesi başlamıştır. Bunun üzerine İngilizler, kalıcı bir hâkimiyet sağlamak için siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda yenilikler yapmışlardır.¹ Yerel ahalinin gelenek, düşünce ve anlayışına uygun bir eğitim sisteminin yaygınlaştırılmasını desteklemişlerdir. İngilizler tarafından yerli edebiyat canlandırılırken yerli bilginler teşvik edilmiş ancak bunun Hindistan'daki yönetimleri açısından olumsuz sonuçlar doğurabileceği zamanla anlaşılmıştır. İngiliz eğitim sistemi, Avrupa edebi bilgilerine sahip fakat eski gelenek, düşünce ve anlayış tarzlarına bağlı bir yerli sınıf liderlerinin doğmasını ve bu liderler de İngilizlerle yapılacak mücadeleye öncülük etmişlerdir.²

Milliyetçilik idealini benimseyen Hintli liderler ise diğer bazı toplumlarda gördüğümüz Batı hayranı elitlerin aksine, daha özgün tavır sergilemişlerdir. Hatta bu liderlerin kendi öz geleneklerine bağlılıkları aşırı milliyetçilik fikrini doğurmuştur. Bunlar İngiliz sisteminin içinde yetişmelerine rağmen sömürgeciliğe karşı dik duruş sergilemiş ve ulusal hareketlerin başlamasına da katkı sağlamışlardır.

Hint alt kıtasının bağımsızlık mücadelesine önderlik edenlerin başında, Müslüman milliyetçi kimliğiyle ön plana çıkmış olan Muhtar Ahmed Ansari (25 Aralık 1880-10 Mayıs 1936) gelmektedir.³ Bugünkü Hint alt kıtasının kaderini tayin eden ve nihayetinde Pakistan ve Hindistan'ın 15 Ağustos 1947 yılında müstakil birer devlet olarak teşekkülünde rol oynayan Kongre⁴ ve Müslüman Birliği Partisi'nin⁵ kilit isimlerinden olan Ansari, iki parti arasında şiddet

¹ İngiltere'de II. Pitt (1783-1801)'in başbakanlığı sırasında çıkarılan 1813 Hindistan kanunu hakkında geniş bilgi için bkz. Henry Herbert Dodwell, "Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857", *The Cambridge History of India VI*, (nşr. H.H. Dodwell), Cambridge University Press, Delhi 1958, s. 1; Walter E. Minchinton, *The Growth of English Overseas Trade in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*, Methuen, London 1969, s. 141.

² Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi III.*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987, s. 292 vd.

³ Dr. Ansari olarak da bilinmektedir. Hayatı hakkında geniş bilgi için bkz. Mushirul Hasan, *Builders of Modern India M. A. Ansari*, Patiala House, New Delhi, 1995; Wilfred Cantwell Smith, *Modern Islam in India*, Minerva Book Shop, Lahore 1943, s. 219; Ishtiaq Husain Qureshi, *Ulema in Politics*, Ma'arif, Karachi 1974, s. 233; Abdur Raheem Kidwai, "Muhtar Ahmed Ansari", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 11, İstanbul, 1995, s. 253.

⁴ Hindistan'ın politik tarihiyle eşit yaşa sahip olan Hindistan Milli Kongresi, Kongre Partisi olarak bilinmekte, Parti hakkında geniş bilgi için bkz. B. Pattabhi Sitaramayya, *The History of the Indian National Congress (1885-1935) I.*, Paama Publ, Bombay 1946; Ganapathi Agraharam Natesan, *The National Congress*, G.A.Natesan and Co. Madras, Madras 1917.

⁵ Bugünkü Pakistan devletin siyasi yapısının şekillenmesinde etkin rol oynayan parti hakkında geniş bilgi için bkz. Shan Muhammad, *The Indian Muslims: A Documentary Record I.*, Meenakshi Prakashan, Michigan 1980, s. 263-

içermeyen bir atmosfer yaratmak için büyük gayret sarf etmiştir. Toplumun birlik ve beraberliği için yaklaşık yirmi yıl aktif rol üstlenen Ensari, gerek hilafet hareketlerinde gerekse pasif direnişte hep önde yer almıştır. Ona göre İngilizlere karşı birlik oluşturabilmek için ahali arasındaki küçük anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması ve dinin siyasete karıştırılmaması en önemli hususlardan biriydi.

Milliyetçi kimliğiyle öne çıkan doktor Ensari, 25 Aralık 1880’de Uttar Pradeş eyaletinin Gâzîpûr bölgesindeki Yusufpûr’da doğmuş olup babası Hacı Abdurrahman, annesi İllahan Bîbî’dir.⁶ İlk ve orta öğrenimini Gazîpûr’da Victoria High School ve Allahâbâd’da Muir Central College’da tamamlayan Ahmed Ensari, daha sonra Haydarabat’a iki erkek kardeşinin yanına taşınarak bir yandan Haydarabad Nizam Koleji’nde okumaya başlamış bir yandan da Madras Üniversitesi’nin bitirme sınavlarına girmiştir.⁷ Derslerindeki başarılarıyla dikkat çekince Haydarâbâd Nizamı tarafından tıp üzerine eğitim görmek için İngiltere’ye gönderilmiştir. 1901’de Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde eğitim almaya başlayan Ahmed Ensari, 1905’te operatör doktor unvanıyla mezun olduktan sonra bir müddet Londra’daki Lock, Charing Cross hastanelerinde uzman doktor ve klinik şefi olarak görev yapmıştır. Aslında Ensari’nin bu süreçte karma eğitim alması onun toplumsal sorunlara bakış açısını önemli ölçüde etkilemiştir. Bir Hintli olarak Ensari’nin, Londra’nın en seçkin sağlık kuruluşlarından birinde yetkili olması İngiltere’deki ırkçı çevrelerce tepkiyle karşılanırken bazı basın organlarının da aleyhinde yazılar yayımlamasına yol açmıştır. Ancak mesleğinde gösterdiği üstün başarıları sebebiyle tıp camiası her daim onu takdir etmiştir.⁸

Açık sözlü, ciddi görünümlü, kararlı, nazik ve cömert kişiliği ile devrin alimleri arasında oldukça itibarlı olmuştur. Ensari, doktor olarak görev yaptığı sırada bir yandan Hindistan bağımsızlık hareketi ile ilgilenirken bir yandan da İngiltere’de ikamet eden ve daha sonra Hindistan Cumhuriyeti’nin ilk cumhurbaşkanı olan Javahralal Nehru, hilafet hareketlerinin

265; Kamalsh Sharma, *Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)*, Inter-India Publications, New Delhi 1985, s. 101; Syed Sharifuddin Pirzada, *Foundations of Pakistan (All-India Muslim League Documents:1906-1947) I,II,III.*, Paama Publ., Karachi 1969.

⁶ Ataları Delhi Türk Sultanlığı döneminde Türkistan’dan Hindistan’a göç etmiş olup Sultan Muhammed Tuğlukşah (1325-1351) döneminden itibaren devletin çeşitli kademelerinde önemli görevler üstlenmişlerdir.⁶ Hatta İngilizlerin bölgede iktidar oldukları sırada bile bu ailenin mensupları kadılık makamındaki görevlerini yürütmekteydiler. Ancak İngilizler, bir süre sonra muhtelif bölgelerde olduğu gibi pek çok Müslümanı yetki makamlarından alırken bu aileyi de bütün görevlerden uzaklaştırmışlardır. Geniş bilgi için bkz.; Arun Bhattacharjee, *A History of Modern India (1707-1947)*, South Asia Books, New Delhi 1988, s. 245; Anrudh Deshpande, *British Military Policy in India, 1900-1945*, Manohar Publishers, New Delhi 2005; Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2002, s. 440-451; William Wilson Hunter, *The India Musalmans*, Trübner and Co., London 1876, s. 34.

⁷ I. H. Qureshi, *a.g.e.*, s. 234 vd.; Azmi Özcan, *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere*, TDV İslam Araştırmaları, İstanbul 1992.

⁸ W. C. Smith, *a.g.e.*, s. 218 vd.

önemli isimlerinden Ecmel Han, Muhammed Ali, bugünkü Pakistan Devleti'nin milli şairi Muhammed İkbâl gibi mütefekkirlerle sık sık bir araya gelerek ülkenin meselelerine dair çalışmalar yapmaktaydı.⁹

On yıllık bir aradan sonra 1910 yılında ülkesine dönen Ensari, öncelikle Delhi'de bir muayenehane açtıktan sonra Hindistan'ın siyasal ve sosyal meselelerinin toplantılarına iştirak etmiştir. Kısa bir süre sonra evi, devrin siyasi liderlerinden Mahatma Gandhi, Javaharlal Nehru, Muhammed ve Şevket Ali kardeşler, Ecmel Han gibi ünlü kişilerin sık sık toplandığı ve İslâm dünyasının meseleleriyle Hindistan'ın bağımsızlığına yönelik düşüncelerin tartışıldığı bir merkez haline gelmiştir.¹⁰ Bu sırada Balkan Savaşının patlak vermesi üzerine¹¹ Hintli Müslümanlar Osmanlı'ya destek olmak üzere bir sağlık heyeti göndermişlerdir. Ensari'nin başkanlığında, beşi doktor olmak üzere yirmiye aşkın bir heyet Türkiye'ye gelerek altı ay boyunca cephe ve gerisinde hizmet görmüşlerdir. Ensari başkanlığındaki heyetin savaş sırasında Türkiye'ye verdiği tıbbi destek elbette çok büyük önem arz etmekle birlikte Osmanlı aydınları ve Jön Türklerle fikir alışverişinde bulunarak aralarında dostluk tesis etmeleri her iki taraf için de son derece kıymetlidir. Hatta bir kısım kaynaklara göre Ensari ile İttihat -Terakki Cemiyeti arasında yapılan gizli bir anlaşmaya göre İngilizler, Osmanlı Devleti karşısında savaşa girecek olursa Hindistan ahalisi alt kıtada ayaklanma çıkararak İngiliz askerlerinin ilgisini dağıtıp Türkler üzerine yürümelerine engel olacaktı.¹² Hindistan'dan gelen bu heyet kaldıkları bu süre boyunca Anadolu'nun pek çok yerini gezip görme imkânı bulmuşlardır. Nitekim Ensari, Hindistan'a döndükten sonra geziler sırasındaki izlenimlerini Hindistan gazetelerinde yayınlamaya Türkiye hakkında bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.¹³ Müslümanlar, Ensari'nin hem Hindistan'daki hem de Türkiye'deki İngiliz politikalarından kaynaklanan korkularını ve hayal kırıklıklarını özetleyen konuşmalarına büyük önem verirken ülkedeki hilafet hareketinin güç kazanmasını da sağlamışlardır.¹⁴

Ensari, doktorluk mesleğiyle birlikte bağımsızlık yolunda aktif bir şekilde siyasî mücadelesine devam ettiği gibi Kongre Partisi ile Müslüman Birliği Partisi'nde yaptığı yoğun çalışmalarla hilafet hareketinin ülkenin birlik ve bütünlüğü açısından önemine dikkati çekmiştir. O mitinglerinde “*İnsanların kardeşliğini tek bağ olarak görüyorum, ırk veya dine*

⁹ M. Hasan, *Builders of Modern...*, s. 38.

¹⁰ L. M. G. Agrawal, *Freedom Fighters of India III*, Isha Books, Delhi 2008, s. 168

¹¹ M. Kemal Öke, *Hilafet Hareketleri*, İrfan Yayınları, İstanbul 2005, s. 18

¹² M. Ali Asgar Khan, “*İstiklal Savaşı Hakkında Hint-Pakistan Müslümanlarının Davranışları (1919-1923)*”, Doktora Tezi, Ankara 1970, s. 52.

¹³ W. C. Smith, *a.g.e.*, s. 219.

¹⁴ Ahmet Zeki İzgöer, “Osmanlı'nın Yıkılışı Öncesinde Hind Hilâl-i Ahmer Yardımları ve Dr. Ensari'nin Faaliyetleriyle İlgili Bazı Notlar”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, C. VIII, İstanbul 2002, s. 17-31.

dayalı bölünme yapay ve keyfi” diyerek insanların ırk, renk ve inançlarından dolayı ayrıştırmanın doğru olmadığını bilincini ahaliye aşlamaya çalışmıştır.¹⁵

Tecrübelerinden hareketle Ensari, Hindistan ahalisinin kayıtsız şartsız birlik ve beraberlik içinde olması kanaatindeydi. Bağımsızlık isteği saf ve erdemli bir arzuydu bu sebeple komünal yapıların bu mücadelenin başarıya ulaşmasında engel olmaması gerektiğini vurgulamıştır. Müslüman ve gayrimüslimler arasında güvensizlik ve hayal kırıklıklarının arttığını dile getiren Ensari, herhangi bir bölgenin veya topluluğun çıkar ve isteklerinden ziyade birliğin oluşması için büyük gayret sarf etmiştir.¹⁶ Bu yöndeki fikirlerini özellikle Müslüman Birliği ve Kongre Partisinin genel toplantılarında da paylaşarak Müslüman ve gayrimüslim ahali üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Özellikle Kongre toplantılarının yapıldığı cami önü gibi Müslüman ahalinin yoğun olduğu yerlerde müzik dinletileri gibi onların güvenini sarsacak paylaşımlarda bulunulmaması gerektiği hususunda gayrimüslimlere ikazlarda bulunmuştur. Nitekim onun bu yönde paylaşımları bir müddet sonra Müslüman Birliği ve Kongre Partisi arasındaki iş birliği düşüncesine sıcak bakılmasına imkân sağlarken iki tarafın birbirine yakınlaşması umudunu da doğurmuştur.¹⁷

Ensari, Hindistan’da birlik ve bütünlüğün sağlanması için sömürgeci güçlere karşı en etkili mücadele yolu olan swaraj hareketinde de aktif rol oynamıştır.¹⁸ Aynı idealleri paylaştığı ve swaraj hareketinin en önemli savunucularından olan Mahatma Gandhi ile ortak hareket edip onun şiddet içermeyen sivil direnişin temel öğretileri ve uygulamasında aktif rol üstlenmiştir.

Dönemin önemli fikir akımlarından biri olan hilafet hareketinin de en etkili temsilcilerinden olan Ensari, hilafet günü kutlamalarına öncülük etmiş ve bu kutlamalarda gayrimüslim ahaliyle iş birliği yapmanın siyasi ve ahlaki bir gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Müslüman ve gayrimüslim ahalinin özellikle gençlerinin din, ahlak ve kültürel değerleri temsil edebilecek fikri yetkinliğe sahip bireyler olmaları zaruretti. Onun bu konulara dair beyanatları hem hilafet hem de swaraj hareketinin ruhuna uygundu.

Ensari, gayrimüslim ahaliyi temsil eden Gandhi ile sürekli fikir alışverişinde olduğu gibi Müslüman ahalinin düşüncelerini temsil eden Muhammed Ali ve Şevket Ali kardeşlerle de fikir

¹⁵ M. Hasan, *a.g.e.*, s. 2

¹⁶ M. Hasan, *a.g.e.*, s.70.

¹⁷ I. H. Qureshi, *a.g.e.*, s. 234. Ancak zamanla öyle olmadı. İki toplum arasındaki ayrışma gittikçe arttı ve nihayetinde 1947 de Hindistan ve Pakistan devletleri kuruldu.

¹⁸ Yabancı hâkimiyetinden kurtulma, kendi kendini yönetme yani ulusal egemenlik anlamına gelen swaraj hakkında geniş bilgi için bkz. Bishwa N. Pandey, *The Indian Nationalist Movement 1885-1947*, Macmillan, New Delhi 1979, s. 51vd; B. Pattabhi Sitaramayya, *Gandhi and Gandhizm I.*, Paama Publ., Allahabad 1943; Raghavan N. Iyer, *The Moral and Political thought of Mahatma Gandhi*, Oxford University Press, New York 1973, s. 346 vd; H. Kulke - D. Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (nşr., M. Günay), İmge Kitapevi, İstanbul 2001, s. 405.

alışverişinde bulunmuştur. Birlik ve beraberliğe dair düşüncelerini paylaşırken her iki taraf için de kardeş olmaktan başka bir yol kalmadığını ifade etmiştir.¹⁹ Ensari arabuluculuk rolünü hem Kongre hem de Müslüman Birliği partilerine katılarak yoğunlaştırmıştır. Gerçekten de onun tavsiyesine kulak veren ahali, ineklerin kesilmemesi çağrısı karşısında duyarlı davranmıştır.²⁰ Esasen onun bu çağrısı ineğe saygı duyan Gandhi'ye karşı duyduğu dostluk ve iyi niyetin sembolüydü. Bu şekilde yaklaşımlar Hindu-Müslüman yakınlaşmasını sürdürmek için önemliydi.²¹

Ensari'ye göre esasen İslam'ın da geleceği, İngilizlere karşı milliyetçilik güçleriyle birleşmede yatıyordu. Hint milliyetçiliği, bütün ahalinin gerçek özlemlerini temsil etmekteydi. Bu sebeple ortak geçmiş ve kaderi paylaşan Hindular ve Müslümanlar, bağımsızlığın kazanılmasında birleşik bir cephe oluşturmaya çalışırken enerjilerini laik ve demokratik bir yönetim tesis etmek için kullanmalıydılar. Ona göre:

“Hiçbir aklı başında, kendine saygısı olan Hintli, Britanya'nın Hindistan'ın siyasi ilerlemesinde ölçü olması ve bu coğrafyanın tek yargıcı olmasına müsaade etmemelidir. Küçük siyasi anlaşmazlıkların ortak düşmana karşı birlik oluşturmada engel olmamalı, farklılıklar ortadan kaldırılmalıdır. İngilizler tarafından yaratılan ve teşvik edilen mevcut farklılıklar, siyasi anlaşmazlıklar ortak konferanslar yoluyla dostane bir şekilde çözülebilir, ihtiyaçlarımızı ve gereksinimlerimizi en iyi biz biliriz ve biz de bu konuda en iyi olmalıyız. Geleceğimizin belirlenmesinde belirleyici ses, doğuştan gelen ve devredilemez haklarımızdır.”²²

Ona göre yabancı egemenliğindeki bir ulus, komünal yapılardan ve kalıcı ulusal kazanım için anlık ve bölgesel avantajlardan uzak olmalıydı. Bu sebeple ahaliyi Kongre Partisinde toplanmaya teşvik ettiği gibi partiyi güçlü bir ulusal örgüt haline getirmeye çalışmıştır. Müslümanların kurtuluşunun anavatanın kurtuluşunda, anavatanın kurtuluşunun ise iki büyük toplumun karşılıklı güven ve iyi niyetinde yattığını dile getirmiştir. Ensari, Müslümanların demokratik bir kurum olarak gördüğü Müslüman Birliği Partisi ile Kongre Partisi'nin ortak hareket etmeleri gerektiği hususunu ısrarla vurgulamıştır.

¹⁹ Muhammad Naeem Qureshi, *The Khilafat Movement in India 1919-1924*, Dissertation Submitted to University, London 1973, s. 25; M. Hasan, *a.g.e.*, s. 63

²⁰ M. Hasan, *a.g.e.*, s. 75.

²¹ M. K. Öke, *a.g.e.*, s. 18; bkz. A. Özcan, *a.g.e.*,

²² Hint halkının iradesine karşı çıkan bir sisteme sahip olan İngilizler bölgenin tek hakim gücü olmamalıdır. Bunun için birlik ve bütünlük içinde hareket edip bağımsızlık kazanılmalıydı. Geniş bilgi için bkz. M. Hasan, *a.g.e.*, s. 124 vd.

Kongre Partisi, 1928 yılında Kalküta'da yıllık toplantısında Hindistan'ın ilk anayasal hareketi olarak kabul edilen Nehru Raporu'nu²³ kabul etmiştir. Müslümanlar seçim konusunda menfaatlerine uymayan Nehru Raporu'na karşı çıkmışlardır. Müslüman ahali, aleyhlerine olan bu karara Ensari'nin destek vermesine büyük tepki gösterdiler. Bunun üzerine Ensari, Gandhi ile görüşmeler yaparak Kongre Partisine tekrar katılarak aktif rol oynadı.²⁴ Parti içindeki çekişmelerin azalmasında ve partiye fon sağlanmasında Onun etkisi olmuştur.1930 yılında Gandhi tarafından başlatılan ikinci sivil itaatsizlik hareketini onaylamazken ülkenin henüz böyle bir sivil itaatsizliğe hazır olmadığını belirtmiştir. Ona göre şiddet içermeyen kampanya, şiddetin patlak vermesiyle zarar görebilir bu da hesaplanamaz zararlara yol açabilirdi.²⁵

Swaraj Partisi'nin²⁶ tekrar faaliyete geçmesinin siyasi bir gereklilik olduğunu vurgulayan Ensari, partinin tekrar aktif hale gelmesinde önemli katkısı olmuştur. Bu faaliyetlerinin yanı sıra Muslims and the Congress, Gandhi's Infallible Guide adlı iki eseriyle birlikte Comprade ve Zemindar gibi gazetelerde yayımlanan pek çok makalesinde döneme dair yaşanan hadiseleri ve fikirleri kaleme almıştır.

Hindistan'ın ve özellikle Müslümanların içinde bulunduğu sosyal, ekonomik, kültürel şartlardan ve cehaletten son derece rahatsızlık duyan Ensari, toplumun kurtuluşunu bunların düzeltilmesinde görerek yoğun faaliyetlerde bulunmuştur.²⁷ Halka açık alanlardaki konuşmaları ve yazılarıyla hükümetin tepkisini çektiğinden İngilizler tarafından Ağustos 1930'da tutuklanarak hapse atılmış 1931 Ocak ayının sonunda hapisten çıkmıştır.²⁸ Yoğun siyasi hayatın zorlukları İngiliz hapishanelerinde geçirdiği süre ile birleşince Ensari'nin sağlığı zarar görmüştür. Kalple ilgili problemleri nedeniyle sık sık Avrupa'ya tedavi amaçlı gitmiş ancak kalp rahatsızlığı düzelmemiştir.

10 Mayıs 1936'da 56 yaşında Mossorie'den Delhi'ye giderken bir trende Jainpur Saun istasyonu yakınlarında kalp krizi geçirerek vefat etmiştir. Mezarı Jamia Millia Islamia

²³ Müslümanlar merkezde üçte bir temsil isterken Nehru Raporu onlara yalnızca dörtte bir temsil hakkı vermiş, Müslümanların azınlıkta olduğu illerde ayrı koltuk hakkı verilmemiş ve ayrı seçmenleri reddetmişti. Nehru raporu hakkında geniş bilgi için bkz. Çiğdem Kıranşan, Hindistan İstiklal Mücadelesinin Kahramanlarından Pandit Motilal Nehru'nun Hayatı ve İcraatları, *Sabit Duman Armağanı*, (Ed. Yahya Başkan), Ankara 2020, s. 385-401.

²⁴Sivil itaatsizliğin başlaması üzerine yaklaşık yirmi yıl aktif olduğu Kongre'deki görevinden ayrıldı sıradan bir üye oldu. Ona göre Kongre'nin programında temel olan şey toplumsa birliğin, dostluğun sağlanması olmalıydı. M. Hasan, *a.g.e.*, s. 124; I. H. Qureshi, *a.g.e.*, s. 233.

²⁵ M. Hasan, *a.g.e.*, s. 181

²⁶ Parti hakkında geniş bilgi için bkz. S. R. Bakshi, *Swaraj Party and Gandhi*, Atlantic Publishers and Distributors, New Delhi 1995; Manju Gopal Mukherjee, *C.R.Das and the Bengal Pact, Proceedings of the Indian History Congress, 61*, 2000, 739-746. <http://www.jstor.org/stable/44148149>(12.12.2022).

²⁷ Afzal Iqbal, *Life and Times of Mohammed Ali*, Institute of Islamic Culture, Delhi 1978.

²⁸ W. C. Smith, *a.g.e.*, s. 219.

Üniversitesi kampüsü içerisinde. ²⁹ Adının özgürlük mücadelesi ve toplumsal birlik davasıyla bu kadar sıkı anıldığı bir dönemde bu kadar erken vefat etmesi büyük üzüntüye neden olmuştur.

²⁹ L.M. G. Agrawal, *a.g.e.*, s. 168.

Sonuç

Sonuç olarak Muhtar Ahmed Ensari, adil, medeni ve uyumlu bir toplumun teşekkülü için kast, bölge, dil ve dini farklılıklarından kaynaklanan sorunları ortadan kaldırarak yeni bir toplum yaratma fikrine sahip bir liderdir. Hayatını Hindistan milliyetçi hareketi davasına adayan Ensari, toplumsal dostluk davasına hep sadık kalmıştır. Hint alt kıtasının sömürgeciliğe karşı temel direniş yollarından olan pasif direnişin önde gelen savunucusu Mahatma Gandhi'yi desteklemiş aynı zamanda hilafet hareketlerinde aktif roller üstlenmiştir. Hilafet ve pasif direnişte etkin roller üstlenirken alt kıtanın bağımsızlık sürecinde onun temel düşüncesi dinin siyasete karıştırılmadan küçük siyasi anlaşmazlıkların bertaraf edilerek ortak düşman olan İngilizlere karşı birlik oluşturmaktır. Bu sebeple Müslüman ve gayri Müslümanların komünal yapılardan uzaklaşması için sürekli söylemlerde bulunmuştur.

Ensari'ye göre esasen İslam'ın da geleceği, İngilizlere karşı milliyetçilik güçleriyle birleşmede yatıyordu. Hint milliyetçiliği, bütün ahalinin gerçek özlemlerini temsil etmekteydi. Bu sebeple ortak geçmiş ve kaderi paylaşan Hindular ve Müslümanlar, bağımsızlığın kazanılmasında birleşik bir cephe oluşturmaya çalışırken enerjilerini laik ve demokratik bir yönetim tesis etmek için kullanmalıydılar. Nitekim Ensari, Kongre Partisi'ne aktif olarak katıldığı yıllarda kongrenin Hindu olmayanları ayırt edici söylemlerinden kaçınmasını ve Müslümanları yabancılaştıracak ve daha da önemlisi milliyetçi harekette çatlaklar yaratacak anlaşmazlıklardan uzak durulmasını istemiştir. Milliyetçi, eğitimci ve sosyal reformcu olan Doktor Ensari, yirmi yıla yakın Hint alt kıtasının özgürlük mücadelesinde aktif rol oynamıştır. Farklı bölgelerde ve farklı gruplarda geniş bir takipçi kitlesine sahip olan Ensari'nin siyasi faaliyet alanını sadece alt kıta ile sınırlı tutmak doğru değildir.

Ensari hayatını milletin hürriyete kavuşması için adanmış bir vatanseverdir. Ensari'nin siyasî felsefesi, bütün Hintlilerin hangi din, ırk ve etnik gruba mensup olurlarsa olsunlar, eşit şartlarda ve eşit haklarla âdil bir sosyal ve siyasî düzen içerisinde birlikte yaşamaları şeklinde özetlenebilir. Bu sebeple de başka bir vatan (Pakistan) kurulması fikrine pek sıcak bakmamış olup, bütün hayatını Hindistan'ın bölünmeden bir bütün halinde bağımsızlığa kavuşması için sarf etmiştir.

Kaynaklar

- AGRAWAL, L. M. G., *Freedom Fighters of india III.*, Isha Books, Delhi 2008.
- ANSARI, M. A., *Muslims and the Congress: Select Correspondence of Dr. M 1912–1935.* (Ed. Mushirul Hasan), Manohar Publications, New Delhi 1979.
- BAKSHI, S. R., *Swaraj Party and Gandhi*, Atlantic Publishers and Distributors, New Delhi 1995.
- BAYUR, Y. H., *Hindistan Tarihi III.*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1987.
- BHATTACHARJEE, A., *A History of Modern India (1707-1947)*, South Asia Books, New Delhi 1988.
- DESHPANDE, A., *British Military Policy in India, 1900-1945*, Manohar Publishers, New Delhi 2005.
- DILKS, D., *Curzon in India II*, Taplinger Publishing Company, Newyork 1970.
- DODWELL, H. H., “Imperial Legislation and the Superior Governments, 1818-1857”, *The Cambridge History of India VI*, (nşr. H.H. Dodwell), Cambridge University Press, Delhi, 1958, s. 1-18.
- FERRO, M., *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara 2002.
- HASAN, M., M., *A Ansari 1912-1935*, Manohar 1979.
- HASAN, M., *Builders of Modern India M. A. Ansari*, Ministry of Information and Broadcasting Government of India, Patiala House, New Delhi 1995.
- HASAN, M., *M. A. Ansari: Gandhi’s Infallible Guide*, Manohar Publishers, Manohar 2010.
- HUNTER, W.W., *The India Musalmans*, Trübner and Co., London 1876.
- IYER, R. N., *The Moral and Political thought of Mahatma Gandhi*, Oxford University Press, New York, 1973.

İZGÖER, A. Z., “Osmanlı’nın Yıkılışı Öncesinde Hind Hilâl-i Ahmer Yardımları ve Dr.

Ensari’nin Faaliyetleriyle İlgili Bazı Notlar”, *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları*, C. VIII, İstanbul 2002, s. 17-31.

KULKE, H., R. D., *Hindistan Tarihi*, (nşr., M. Günay), İmge Kitapevi, İstanbul
2001

KIDWAI, A. R., “Muhtar Ahmed Ensari”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, C. 11, İstanbul, 1995, s. 253.

KIRANŞAN, Ç., “Hindistan İstiklal Mücadelesinin Kahramanlarından Pandit Motilal Nehru’nun Hayatı ve İcraatları”, *Sabit Duman Armağanı*, (Ed. Yahya Başkan), Sonçağ Yayınevi, Ankara 2020, s. 385-401.

KHAN, M. A., A., “İstiklal Savaşı Hakkında Hint-Pakistan Müslümanlarının Davranışları (1919-1923)”, Doktora Tezi, Ankara 1970.

MAZUMDAR, A.C., *Indian National Evolution a Brief Survey of the Origin and Progress of the Indian National Congress and the Growth of Indian Nationalism*, Natesan&Co., Madras 1917.(12.12.2022).

MUHAMMAD, S., *The Indian Muslims: A Documentary Record I.*, Meenakshi Prakashan, Michigan 1980.

MUKHERJEE, M. G., C. R. *Das and the Bengal Pact, Proceedings of the Indian History Congress*, 61, 2000, 739–746. <http://www.jstor.org/stable/44148149>(12.12.2022).

MINCHINTON, W. E., *The Growth of English Overseas Trade in the 17th and 18th Centuries*. Methuen, Methuen, London 1969.

NATESAN, G. A., *The National Congress*, G.a.natesan And Co. Madras, Madras 1917.

QURESHİ, I. H., *Ulema in Politics*, Ma’arif, Karachi 1974.

QURESHİ, M.N., *The Khilafat Movement in India 1919-1924*, Thesis submitted to the University of London, London 1973.

ÖKE, M. K., *Hilafet Hareketleri*, İrfan Yayınları, İstanbul 2005.

ÖZCAN, A., *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere*, TDV İslam Araştırmaları, İstanbul 1992.

PANDEY, N., *The Indian Nationalist Movement 1885-1947*, Macmillan, New Delhi 1979.

PIRZADA, S. S., *Foundations of Pakistan (All-India Muslim League Documents:1906-1947)*
I,II,III. National Publishing House Ltd., Karachi 1969.

SITARAMAYYA, B. P., *The History of the Indian National Congress (1885-1935) I*, Paama
Publ., Bombay 1946.

SHARMA, K., *Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)*, Inter-India Publications, New
Delhi 1985.

SHAN, M., *The Indian Muslims: A Documentary Record I*, Meenakshi Prakashan, Michigan
1980.

SMITH, W. C., *Modern Islam in India*, Minerva Book Shop, Lahore 1943.

VURAL, S., "*Hindistan'da İngiliz Yönetimi*", Doktora Tezi, Malatya 2006.